

ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา An Analytical Study of Thai Society Belief in Naga according to Buddhism

พระมนุศักดิ์ อุตตโร¹
Phra Manusak Uttaro¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาเรื่องนาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทย และเพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการศึกษาจากหลักฐานในพระไตรปิฎก, คัมภีร์อรรถกถา รวมถึงตำนานพื้นบ้าน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. นาคถูกตีความว่าเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ พลังชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ ความดีและความชั่วร้าย พระพุทธศาสนาจัดให้นาคมีกำเนิดได้ใน 4 ลักษณะ คือ จากฟองไข่ จากครรภ์ จากที่ขึ้นแฉะ และจากการผุดขึ้น เมื่อนาคกำเนิดแล้วจะถูกแบ่งออกเป็น 4 ตระกูลตามสีกาย คือ สีทอง สีเขียว สีรุ้ง และสีดำ โดยนำหลักกรรมมาผูกกับการกำเนิดเป็นนาค.

2. สังคมไทยจึงมีมุมมองต่อนาคว่าเป็นเพียงสิ่งที่ใช้ในการยึดเหนี่ยวใจ เมื่อประสบกับปัญหาความไม่มั่นคง หรือการสร้างขวัญกำลังใจ เกิดความเชื่อหลากหลาย เรื่องนาคให้น้ำ นาคสร้างบ้านแปลงเมือง จนถึงบั้งไฟพญานาค กลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาในสังคมไทย

3. ความเชื่อของคนไทยในการมีอยู่จริงของนาค เป็นความเชื่อที่ไม่ต้องอาศัยการพิสูจน์ใดๆ เป็นความเชื่อแบบอจินไตย ส่วนความเชื่อในการสักการบูชาเพื่อหวังผลตามความปรารถนา สังคมไทยส่วนใหญ่ยังเชื่อเรื่องกรรมหรือการกระทำ ความศรัทธาเป็นสิ่งสร้างตัวตนของนาค ผ่านศิลปกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นการระลึกถึงเหตุการณ์นั้นๆ

คำสำคัญ: ความเชื่อ; นาค; พระพุทธศาสนา; สังคมไทย

Abstract

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์:

This research aims were to study Naga in the Buddhist Scriptures, to understand the belief of Naga in Thai society, and to analyze the Belief of Naga in Thai society to Buddhism. It was a qualitative research focus on the study of evidences in Tripitaka, Exegesis and the local legend. The data analyzed together with In-depth Interview by using Descriptive method.

The results of study were found that:

1. Naga was considered be as a symbol of river, life, fertility, virtue and evil. Buddhism believes that Naga can be born in 4 ways: is Egg born, Womb born, Moisture born, And Spontaneously born. The Naga was catergorised into 4 families according to their skin colours: golden, green, rainbow and black. The doctrine of Karma was intertwined with the births of Naga.

2. Thai society consider Naga as a spiritual anchor when they face instability or need moral boost. Created varied beliefs such as – the Water Naga, the Naga’s city creation and the Naga Fireballs. This has developped into the cultural traditions which still widely practices in Thailand today.

3. Thai people believes in the existence of Naga by a coomon belief without proving (Acinteyya). The belief in Naga’s worship for fulfilling wishes Thai society still mainly believes in the law of actions (Karma). When Thai society realize the benevolent of Naga, they consequently create the Naga artifacts and traditions with faith (Saddha) to commemorate.

Keywords: Belief; Naga; Buddhism; Thai society

บทนำ

ความเชื่อเรื่องนาคมีปรากฏในสังคมไทยมาเป็นเวลานานโดยเฉพาะบริเวณดินแดนทั้งสองฝั่งของแม่น้ำโขงในภาคอีสาน มีตำนานท้องถิ่นมากมายหลายเรื่องเกี่ยวกับนาค เช่น ตำนานอุรังคธาตุ ตำนานเมืองสุวรรณโคมลาคำ ตำนานหนองแส รวมถึงตำนานการเกิดขึ้นของแม่น้ำสายสำคัญ ปิง วัง ยม น่าน แม่น้ำอู แม่น้ำชี และแม่น้ำโขง² ซึ่งความเชื่อเรื่องนาคส่งผลให้มีการสร้างรูปปั้นนาคไว้อย่างแพร่หลายทั้งในและนอกวัดในดินแดนแถบนี้

ความเชื่อเรื่องนาคและการกราบไหว้นาคไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ประเทศต่างๆ ในอุษาคเนย์ โดยเฉพาะประเทศจีนก็มีความเชื่อเรื่องเทพปรณัม ซึ่งมีร่างเป็นงูหรือครึ่งงูเช่นเดียวกัน โดยชาวจีนมีความเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนคือเทพฟูซี (Fuzi) และเทพหนี่วา

² สุจิตต์ วงษ์เทศ, นาค ในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: พิษณุศิลปวัฒนธรรม, 2546), หน้า 36-39.

(Nuwa) ซึ่งเป็นเทพครึ่งมนุษย์ครึ่งงู³ และชาวจีนส่วนใหญ่ให้ความเคารพเทพนบถือเทพมังกรซึ่งถือได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของตน แต่นักในสังคมไทยมีความเป็นอัตลักษณ์ที่ชัดเจนแตกต่างจากเทพงูหรือเทพมังกร เพราะนาคแต่ละตนจะมีเรื่องราวที่สามารถอ้างอิงจากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันได้ และนาคทุกตนมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงนาคไว้ในพระไตรปิฎก ว่าด้วยนาคปลอมบวช⁴ นางนาคกัลยาที่เสพเมถุนกับพระภิกษุ⁵ นาคสุปัสสะผู้ทูลขอไม่ให้ภิกษุบริโภคน้ำ⁶ นาคในเรือนไฟที่ทำน้ำอัมพิตตละผู้พ่ายแพ้ต่อพระสาคตเถระผู้เป็นต้นบัญญัติห้ามพระภิกษุดื่มสุรา⁷ และที่ปรากฏในลักษณะของบุคลาธิษฐาน ในคัมภีร์อรรถกถา ที่กล่าวถึงอดีตชาติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติเพื่อบำเพ็ญบารมีเป็น สัตว์ปาลนาคราช⁸ เป็นจัมเปยยนาคราช⁹ รวมถึงนาคอารวพ ผู้ที่ต่อสู้กับพระมัจฉิมิเถระ ในการออกประกาศพระพุทธศาสนา หลังการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3

นาคที่สังคมไทยมีความคุ้นเคยเป็นอย่างดี และปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ นาคมุจลินท์ ผู้ที่ออกมาปกป้องพระวรกายพระพุทธองค์จากลมฝน¹⁰ และเป็นมูลเหตุให้สร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก¹¹ นาคเฮอร์ปัตต์ ผู้เกิดในสมัยพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า¹² และนันทโศภนันทนาคราช¹³ ส่วนอนันตนาคราช เป็นนาคที่ปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีบิดามารดาเป็นเทพ¹⁴ แต่ไม่มีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นาคที่มีชื่อเสียงและคนไทย

³ Mix Magazine Online, *ตำนานเปิดโลก (จีน)*, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.mixmagazine.in.th/view.php?ref=00001654> [22 กันยายน 2561].

⁴ วิ.ม. (ไทย) 4/37-38/48-49.

⁵ วิ.ม. (ไทย) 1/73/62.

⁶ วิ.ม. (ไทย) 5/281/85.

⁷ วิ.ม. (ไทย) 2/236/463.

⁸ พุ.ชา.จตตาส.อ. (ไทย) 7/142-194/443-466.

⁹ พุ.ชา.วีรสติ.อ. (ไทย) 7/239-283/124-147.

¹⁰ วิ.ม. (ไทย) 4/5/8.

¹¹ อรวรรณ บุญยฤทธิ์และคณะ, “ประชุมอรรถบทเขมร” ใน *รวมบทความวิชาการของศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อุไรศรี วรคะรินทร์*, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545), หน้า 56-57.

¹² พุ.ธ.อ. (ไทย) 2/181-182/216-221.

¹³ พุ.เถร.อ. (ไทย) 2/1217/733-736.

¹⁴ อรพิมพ์ บุญอาภา, “นาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 12.

ส่วนใหญ่ให้ความเคารพ คือ นาคศรีสุโท¹⁵ และ นาคศรีสัตตะ เป็นนาคที่มีปรากฏเพียงในตำนานของไทย¹⁶ เท่านั้น

เมื่อตำนานเหล่านี้มีอิทธิพลต่อความเชื่อในสังคมไทย เรื่องราวของนาคจึงถูกนำมากล่าวอ้างและตีความใหม่ซ้ำแล้วซ้ำอีกอยู่เสมอ โดยปัจจัยด้านยุคสมัยและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ไม่มีผลต่อความเชื่อเหล่านี้เลย ซึ่งผู้ที่ศึกษาส่วนใหญ่มักทำการศึกษาเรื่องนาคใน 2 ลักษณะคือ เพื่อต้องการพิสูจน์ความมีอยู่จริงของนาคโดยเห็นว่านาคคือสัตว์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ เหมือนสัตว์อื่นทั่วไป และศึกษาในแง่มุมของการตีความเชิงสัญลักษณ์ของนาคทั้ง 6 สัญลักษณ์คือ พลังชีวิต น้ำและความอุดมสมบูรณ์ อุปสรรคและความชั่วร้าย คนพื้นเมือง คนที่มีศีลธรรม และเป็นสัญลักษณ์ของผู้ปกครอง¹⁷

ทำให้นาคอยู่บนเส้นแบ่งของความเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีอยู่จริง มีรูปร่างลักษณะเป็นอย่างที่ปรากฏแก่สายตาผ่านรูปปั้น รูปวาด หรือนาคเป็นเพียงความเชื่อ เป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธาอย่างแรงกล้าในการปกป้องพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของโชคลาภและการบันดาลพรให้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา

นาคจึงอยู่บนเส้นแบ่งแห่งความศรัทธาและมกมาย มีการนำเอาความเชื่อเรื่องนาคมาใช้ในการหาผลประโยชน์ และบอกเล่าเรื่องราวของนาคโดยขาดการวิเคราะห์ตีความในความหมายที่แฝงอยู่กับเรื่องราว บุคลิก อุปนิสัยและการกระทำของนาค ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่องราวของนาค แล้วนำมาวิเคราะห์ความหมายที่แฝงอยู่ เพื่อใช้ในการบอกเล่าถึงหลักธรรมที่เกิดจากเรื่องราวของนาค เพื่อนำเสนอต่อสาธารณชนอย่างถูกต้อง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเรื่องนาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทย
3. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุค

¹⁵ อรพิมพ์ บุญอาภา, คัมภีร์ปุราณะกำเนิดพญานาค, (กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์, 2524), หน้า 263.

¹⁶ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, “อุรังคธาตุ”, เอกสารการสัมมนาประวัติศาสตร์อีสาน, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2521), (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม). หน้า 53-57.

¹⁷ มนัส กนกศิลป์, บั้งไฟพญานาค มรดกไทย มรดกโลก, พิมพ์ครั้งที่ 3, (ขอนแก่น: พระธรรมชนด์, 2547), หน้า 13.

ปัจจุบัน (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องนาค โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ภาษาไทย
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
3. ออกสังเกตการณ์ภาคสนาม สัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องนาค จำนวน 8 รูป/คน
4. วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทุติยภูมิ ตำนานความเชื่อเรื่องนาคและข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ภาคสนาม รวมถึงข้อมูลเชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญ นำมาสังเคราะห์เป็นรายงานการวิจัย
5. สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

การสรุปผลการวิจัยครั้งนี้ ได้สรุปตามกรอบวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

เรื่องนาคในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่านาคจัดเป็นสัตว์ประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้กฎแห่งกรรมทั่วไปเหมือนกับสัตว์อื่นรวมถึงมนุษย์ โดยกำเนิดของนาคสามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะด้วยกันคือ (1) อัณฑชะ เกิดในไข่ (2) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ (3) สังเสทชะ เกิดในถ้ำโคล และ (4) โอบปาติกะ เกิดโดยการผุดขึ้น¹⁸ ซึ่งนาคผู้เกิดโดยโอบปาติกะ มีความละเอียดกว่านาคในตระกูลอื่น ส่วนนาคที่เกิดโดยอัณฑชะ มีความหยาบที่สุดในนาค 4 ตระกูล¹⁹ โดยมูลเหตุหรือบุพกรรมในการเกิดเป็นนาคนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเกิดจาก 3 มูลเหตุ ได้แก่ (1) เกิดความปรารถนาอยากได้สมบัติของนาค แล้วตั้งความปรารถนาพร้อมกับบริจจาคทานรักษาศีล (2) ถูกทำให้ตายบริเวณทำนน้ำหรือขายน้ำ รวมถึงก่อนตายมีจิตผูกพันอยู่กับทำนน้ำ และ (3) มีบาปกรรมเก่าติดตัว ซึ่งไม่รุนแรงจนต้องเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอื่น แต่ก็ไม่สามารถเกิดเป็นมนุษย์ได้ ส่งผลให้เมื่อสิ้นอายุขัยจากภพที่แล้วจึงมาบังเกิดเป็นนาคในภพนี้

ซึ่งนอกจากจะมีการแบ่งนาคออกเป็น 4 กำเนิดแล้ว ในทางพระพุทธศาสนายังแบ่งนาคออกเป็น 4 ตระกูลโดยอาศัยสีของผิวหนังด้วย ได้แก่ (1) ตระกูลวิรูปักษ์ นาคสีทอง (2) ตระกูลเอราปถะ นาคสีเขียว (3) ตระกูลฉัพพาปุตตะ นาคสีรุ้ง และ (4) ตระกูลกัณหาโคตรมะ นาคสีดำ²⁰

นาคที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะสามารถพบเห็นได้ใน 2 ลักษณะ คือ มีกายแบบนาคหรืองู และมีกายแบบมนุษย์ โดยในขณะที่เป็นงูหรือนาคจะมีขนาดลำตัวที่แตกต่างกัน แต่โดยปกติจะมีลำตัวเท่าหัวคอนไถ ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงอุปนิสัยของนาคไว้ว่า เป็นสัตว์ที่โกรธง่าย รักความสะอาด มีความกตัญญูรู้คุณ ชอบสะสมสมบัติ ชอบอุปัถุม์ผู้

¹⁸ ส.ช (ไทย) 17/342/350.

¹⁹ ส.ช (ไทย) 17/343/350-351.

²⁰ สุพรรณ ก้อนคำ ณ ลำโพง และ กฤษณะ พรหมณ์, ปาฏิหาริย์บังไฟพญานาค, (กรุงเทพมหานคร: ย้อนรอย, 2558), หน้า 30-31.

ปฏิบัติธรรม กลัวครุฑและมักแปลงตัวเพื่อรักษาความลับเรื่องการเป็นสัตว์เดรัจฉาน ส่วนฤทธิ์ของนาค ในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า นาคสามารถเดินทางไปมาได้ด้วยฤทธิ์ ด้วยการดำดิน หายตัว เหาะสามารถเนรมิตกายเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่นได้ มีความสามารถในการควบคุมดินฟ้าอากาศ มีพิษและไฟเป็นอาวุธ และใช้ฤทธิ์ในการสร้างสิ่งต่างๆ ได้ ส่วนการสืบสายพันธุ์ของนาค จะเกิดขึ้น 3 กรณี คือ (1) อาศัยบุญกรรมและแรงอธิษฐาน โดยไม่ต้องมีบิดามารดา (2) การสมรสระหว่างนาคกับนาค และ (3) การสมรสระหว่างนาคกับมนุษย์ ส่วนการสืบอายุขัยของนาค จะเกิดขึ้นจาก 3 ลักษณะ คือ (1) สืบอายุขัยเพราะหมกบุญ (2) สืบอายุขัยเพราะตั้งความปรารถนา และ (3) ถูกฆ่า ส่วนถิ่นอาศัยของนาคจะสามารถอยู่ได้ทั่วไปทั้งที่มีน้ำและไม่มีน้ำ แต่ส่วนใหญ่แล้วมักอาศัยอยู่ในน้ำและในถ้ำ

ปกติ นาคมักไม่เดินทางไปไหนมาไหน เพราะไม่ต้องการให้ความลับตนเองรั่วไหล นอกจากจำเป็น ดังนั้นการเดินทางออกนอกที่อยู่แต่ละครั้งจึงต้องมีความสำคัญมาก ทำให้บทบาทของนาคในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามี 2 ลักษณะด้วยกันคือ บทบาทในการสร้างความเลื่อมใสและบทบาทในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา

ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทย

ตามความเชื่อของคนไทยส่วนใหญ่เชื่อว่านาคมีจริง โดยเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีกายทิพย์มีฤทธิ์และไม่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป แต่สามารถพบเห็นได้ในเวลาที่เหมาะสมหรือเมื่อนาคต้องการจะปรากฏกายให้เห็นเท่านั้น ซึ่งอาจมาในรูปแบบของร่างของงูขนาดใหญ่หรือมนุษย์ เหตุที่สังคมไทยเชื่อว่านาคมีตัวตนอยู่จริงก็เนื่องจากการยอมรับในฤทธิ์ของนาค ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องราวในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รวมถึงความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ เรื่องตำนานการสร้างบ้านแปลงเมืองซึ่งสังคมไทยมีความเชื่ออยู่ก่อนแล้ว

ซึ่งฤทธิ์ของนาคที่สังคมไทยให้การยอมรับว่า เกิดจากนาคก็ได้แก่ (1) ความเชื่อเรื่องเมืองบาดาล (2) ความเชื่อเรื่องบึงไฟนาค (3) ความเชื่อเรื่องนาคให้น้ำจากการเสียดาย²¹ นอกจากนี้แล้วสังคมไทยยังเชื่อด้านการสร้างบ้านแปลงเมืองของนาค โดยการสร้างเมืองให้บุคคลผู้มีบุญหรือบุคคลผู้ประกอบไปด้วยศีลธรรมได้อยู่อาศัยและปกครอง และทำลายบ้านเมืองที่ผู้คนกระทำความผิดต่อศีลธรรมและจารีตประเพณีอันดีงาม และยังเชื่อว่านาคเป็นผู้สร้างแม่น้ำสำคัญสายต่างๆ ทั้งแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน และแม่น้ำโขงอีกด้วย

นอกจากความเชื่อด้านฤทธิ์อำนาจและการสร้างบ้านแปลงเมืองแล้ว สังคมไทยยังให้การยอมรับนาคในเรื่องของการดลบันดาลในด้านต่างๆ ก่อให้เกิดการสักการะและการบนบานต่อนาคให้ช่วยเหลือเหลือในด้าน (1) ความอุดมสมบูรณ์ (2) โชคลาภ (3) การรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ และ (4) การประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน อีกด้วย

วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา

ความเชื่อเรื่องการมีอยู่จริงของนาค มีผลต่อความเชื่อเรื่องนาคในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากเรื่องราวของนาคสามารถศึกษาได้เพียง 2 ทางเท่านั้นคือ หลักฐานทางโบราณคดี และ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีหลักฐานทางชีววิทยา ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดีจะพบว่าสังคมอินเดียมีความเชื่อและนับถืองูมาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนพระพุทธศาสนา และให้คุณค่าของนาคว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง

²¹ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร, ประเพณีต่างชาติและเรื่องน่ารู้, (พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2505), หน้า 508.

ส่วนวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ให้คุณค่าของนาคว่า เป็นผู้ประกอบไปด้วยศรัทธาความเลื่อมใส และคอยอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

ส่วนความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบความเชื่อเพิ่มเติม ที่แต่เดิมเชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น โดยเพิ่มเติมความเชื่อเรื่องนาคที่ปรากฏในตำนานพื้นบ้านเข้าไปด้วย นอกเหนือจากการรู้จักนาคเป็นอย่างดีผ่านอิทธิฤทธิ์ที่เหนือกว่าสัตว์เดรัจฉานทั่วไป ซึ่งจากความเชื่อเรื่องฤทธิ์อำนาจของนาคนี้เอง ที่ทำให้สังคมไทยไม่ต้องการคำตอบว่านาคมีตัวตนจริงๆ หรือไม่ เพราะเรื่องของนาคกลายเป็นเรื่องธรรมชาติที่สังคมยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาทั่วไป ไม่มีความจำเป็นต้องหาคำตอบในการมีอยู่จริงหรือไม่ เป็นอจินไตยที่เสียเวลาเปล่าในการหาคำตอบ ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นใน 3 ด้านด้วยกัน คือ

(1) ความเชื่อว่ามีอยู่จริง ซึ่งสังคมไทยให้น้ำหนักว่านาคมีตัวตนอยู่จริงจากเหตุผลส่วนตัว โดยมีพื้นฐานมาจากการศึกษาผ่านวรรณคดี คัมภีร์ และตำนานพื้นบ้าน รวมไปถึงการเสพข้อมูลจากสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ และโทรทัศน์ ซึ่งเมื่อเกิดความเชื่อโดยอาศัยเหตุผลส่วนตัวแล้ว ความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของนาค จึงไม่มีผลกระทบต่อความเชื่อ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความเชื่อตามหลักอจินไตย

(2) การบูชาสักการเพื่อหวังผล ซึ่งแต่ละบุคคลมีความปรารถนาในเรื่องที่แตกต่างกัน ซึ่งแม้ว่าจะสัมฤทธิ์ผลตามความปรารถนาหรือไม่ ก็ไม่มีผลต่อความเชื่อในตัวนาค และหากสมความปรารถนาติดต่อกันอย่างต่อเนื่อง ความเชื่อดังกล่าวก็ไม่ได้พัฒนาไปเป็นความมั่งงาย ในสังคมไทยยังคงเชื่อถือในหลักกรรม หรือการกระทำ เพราะผู้คนในสังคมไทยยังใช้ชีวิตของตนอย่างเป็นปกติ โดยรู้สึกเพียงแค่ว่าการบูชาสักการก่อให้เกิดความสบายใจเท่านั้น แต่การจะได้มาซึ่งความปรารถนา จะต้องมีการกระทำร่วมไปกับการขอด้วย

(3) ความเชื่อที่มีผลต่อศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งอิทธิพลที่มีต่อสิ่งเหล่านี้ ไม่ได้เกิดจากความเชื่อในตัวนาค แต่เกิดจากเรื่องราวของนาคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จนความเชื่อถูกพัฒนาจนกลายเป็นความศรัทธา ดังนั้นการที่นาคมีอิทธิพลต่อศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี จึงเกิดจากความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของสังคมไทย โดยใช้นาคเป็นตัวแทนความศรัทธานั้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อดูแนวทางการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อในนาคที่ปรากฏในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา และศึกษาถึงอิทธิพลความเชื่อเรื่องนาคที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

(1) ความเชื่อเรื่องนาคในสังคมไทย เป็นความเชื่อที่อยู่ในลักษณะของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีพื้นฐานมาจากเรื่องราวในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและตำนานพื้นบ้าน ซึ่งเมื่อความเชื่อเรื่องนาคกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย กลายเป็นเรื่องอจินไตย สังคมไทยจึงไม่ต้องการหาคำตอบเพื่อการพิสูจน์ตามหลักวิทยาศาสตร์อีกต่อไป หรือสังคมไทยส่วนใหญ่อาจพบว่าเป็นเรื่องที่ไม่จำเป็นในการหาคำตอบ เพราะผู้คนในสังคมแต่ละคนมีคำตอบที่อยู่ในใจตนเองอยู่แล้ว

(2) ความเชื่อเรื่องนาคไม่มีผลต่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพราะสังคมสามารถแยกแยะออกกระหว่างความเชื่อกับความศรัทธาได้ ดังนั้นความเชื่อในนาคจึงไม่เป็นอันตรายต่อพระพุทธศาสนา และอาจมีผลทำให้สังคมไทยหันมาศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งมากขึ้น

(3) ความเชื่อเรื่องนาค เมื่อพัฒนากลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

ท้องถิ่น ทำให้มีผลต่อเศรษฐกิจภายในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ดังนั้นการทำลายความเชื่อดังกล่าว จึงเป็นการทำลายเศรษฐกิจตามไปด้วย

(4) ความเชื่อเรื่องนาค มีผลต่อความมั่นคงทางด้านจิตใจ เป็นจิตวิทยาอย่างหนึ่งซึ่ง ช่วยให้เกิดขวัญและกำลังใจ และสร้างความรู้สึกว่าจะอย่างน้อยก็เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ปรารถนา และพบว่าแม้ไม่สัมฤทธิ์ผล ก็ไม่ทำให้ขวัญและกำลังใจของผู้คนเสีย ไปด้วย

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

(1) ศึกษาความเชื่อในรูปเคารพอื่นที่นอกเหนือจากนาคในสังคมไทย เพื่อดูแนวทางการ ความคิดและมูลเหตุในความเชื่อนั้น

(2) ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องนาคกับมังกร เพื่อศึกษารูปแบบและมูลเหตุของความ เชื่อที่แตกต่างกันทั้งศาสนาและที่มาของความเชื่อ

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558.
- สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. ประเพณีต่างชาติและเรื่องน่ารู้. พระนคร: โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, 2505.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. นาค ในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: พิษณุต พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์, 2546.
- สุพรรณ ก้อนคำ ณ ลำโพง และ กฤษณะ พราหมณ์. ปาฏิหาริย์ขี้ไฟพญานาค สุดยอดความ อัจฉริยะ และตำนานศักดิ์สิทธิ์แห่งน้ำโขง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ย้อนรอย, 2558.
- อรพิมพ์ บุญอาภา. คัมภีร์ปุราณะกำเนิดพญานาค. กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์, 2524.
- _____. “นาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชา ภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, “อุรังคธาตุ”, เอกสารการสัมมนาประวัติศาสตร์ อีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2521. (ถ่าย เอกสารเย็บเล่ม).
- MixMagazineOnline, **ตำนานเปิดโลก (จีน)**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://mixmagazine.in.th/view.php?ref=00001654> [22 กันยายน 2561].